

PRIMOŽ SIMONITI
 Filozofska fakulteta
 Ljubljana

UDK 875 — 1 = 03 = 733

GLAREANOV LATINSKI PREVOD ILIADJE

Abstract: Besprochen wird die lateinische Prosaübersetzung eines Teiles der Ilias (I—VIII, 26), die in Narodna und univerzitetna knjižnica Ljubljana, Ms. 197, aufbewahrt wird. Die Übersetzung stammt vom Schweizer Humanisten Heinrich Loriti Glareanus (1488—1563), wurde von einem Magister Georg Sprabrot beschrieben und gelangte durch Leonhard Budina (1500-1573) nach Ljubljana.

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani hrani med svojimi rokopisi tudi manuskript (Ms. 197) s proznim latinskim prevodom: *HOMERI ILIAS GLAREANO INTERPRETE*. Naslov pa zavaja: prevod obsega namreč samo prvih sedem spevov Iliade in se abruptno konča s 26 verzom osmega speva¹. Zdi se, da ni prevajalčev avtograf, saj je druga roka dodala k naslovu naslednji zapisek: „*D. Valentinus Ubel dono dedit ipsa die Georgii Anno MDX[. . .] M. Georgius Sparbrot scripsit*“. Ni čisto jasno, ali je razumeti besedo *scripsit* v tem smislu, da je te besede na naslovni strani notiral Sparbrot, ko je dobil na svoj godovni dan ta rokopis v dar, ali tako, da je sam prepisal tekst prevoda. Vsekakor pa nas predvsem navedba Glareanovega imena takoj napoti v Švico in ime Georgija Sparbrota v Basel, kjer se je ta mož leta 1515 vpisal na tamkajšnjo uniiverzo². Žal je bil pri prevezavi zadnji del letnice v rimskih številkah odrezan, toliko pa je vendar še vidno, da je bila četrta številka rimska X. Seveda ni nujno da se ta datum nanaša na čas, ko je prevod nastal, lahko se tudi na čas, ko ga je neznani Ubel podaril Sparbrotu.

Priključimo si v spomin najprej nekaj poglobitvenih podatkov o avtorju prevoda. Heinrich Loriti, imenovan po svojem rojstnem kantonu Glarusu Glareanus, velja za najpomembnejšega švicarskega humanista 16. stoletja. Bil je pesnik, filolog, geograf, matematik in glasbenik in o njegovem življenju in delu smo kar dobro informirani³.

¹ Rokopis obsega 74 folijev. Pred tekstom prevoda je kratka, po Kvintilijanu 10, 46 citirana sodba o Homerju; sledi kratka vsebina Iliade in Odiseje. Pred vsakim spevom je iz grščine preveden kratek „argumentum“ speva („rapsodiae, . . . i. e. consutae cantilena“).

² V letnem semestru: Georgius Sparbrott de Lor. Arg. dioc. (ljubeznivo sporočilo g. Konradina Bonoranda, Chur).

³ H. Schreiber, Heinrich Loriti Glareanus, seine Freunde und seine Zeit, Freiburg 1837; O. F. Fritsche, Glarean, sein Leben und seine Schriften, Frauenfeld 1890; A. Büchi, Glareans Schüler in Paris, v: *Geschichtsfreund* 83 (1928); M. Sieber, Glarean in Basel, v: *Jahrbuch des Historischen Vereins des Kantons Glarus* 60 (1963), 53—75.

Rodil se je v Mollisu 1488 v ugledni patricijski družini, se po pripravljalnem šolanju 1507 vpisal na artistsko fakulteto v Kölnu in tam magistriral že 1510. O tedanji kölnski univerzi gre glas, da je bila na srednjeveško tradicijo oprta, za humanistične vplive nezavzetna trdnjava sholastike. Toda zasluga za ta dvomljivi sloves si je Köln pridobil v nemajhni meri prav v času, ko se je tam še mudil mladi švicarski magister, in to zaradi znanega spora med kölnskimi dominikanci in Johannesom Reuchlinom, iz katerega so se ob prepiru za hebrejske študije ali proti njim porodile *Epistulae obscurorum virorum*. Vendar so bili med učečimi kölnskimi magistri tudi humanisti nove orientacije. Retoriko in poetiko je namreč Glarean tam študiral pri Johannesu Caesariju, piscu zadevnih, zelo vplivnih humanističnih učbenikov; sam Glarean nam je tudi izpričal, da je Caesarius leta 1510 kot prvi v Kölnu začel učiti grščino — in pri njem si je osnove tega jezika pridobil tudi Glarean. Že v Kölnu se je Glarean poskušal kot humanistični poet in dobil za panegirik v čast Maksimilijana I. pesniški venec. Kot poeta laureatus je ostal še dve leti v Kölnu, potlej pa so ga privlačnost tiskarskega vele mesta Basla, tamkajšnje bivanje prijatelja Erazma Rotterdamskega in pač tudi domovinska pripadnost pripeljali nazaj v Švico. 1514 je bil sprejet v konsorcij magistrów artistske fakultete in dobil dovoljenje, da sme voditi študentsko burso, nekakšen internat s privatno šolo. Pomen učnega programa v Glareanovi bursi se nam pokaže šele v primerjavi v tradicionalistično usmerjenim študijem na univerzi, kjer so se humanistični programi uveljavljali le s težavo. Mnogo prej je prodril humanizem v krogu svobodnih učenjakov: predvsem ti — med njimi tudi Glarean — so v svojih privatnih učnih ustanovah posredovali študentom vednost o na novo odkritem svetu antike. Glareanov študijski program se odlikuje predvsem po širini posredovane snovi. Iz pričevanj njegovih učencev vemo, da je z njimi bral Cezarja, Cicerona, Gelija, Livija, Lukana, Ovidija in Vergilija; od Grkov pa Homerja (*Iliado* in *Odisejo*) in Lukiana. To je bila za tedanje čase kar revolucionarna novost; tradicionalno usmerjeni magistri, ki jih Glarean v korespondenci s somišljeniki zmerja s sofistami, po njegovih besedah „*magno boatu clamitant non esse graece studentum*“; on sam pa v soglasju z Erazmom meni, da se stvari ne bodo obrnile na bolje „*absque disciplinis bonis et graecae linguae notitia*“. Da je bil tudi način njegovega dociranja neortodoksen, izviren in živ, dokazuje vrsta zanimivih nadrobnosti: tako poroča neki sodobnik, kako je Glarean na javnem predavanju pojoč prednašal Horacijeve ode. Svojo burso je organiziral po vzoru rimske skupnosti, jo demonstrativno imenoval *senatus populusque Romanus*, sam je bil kot *consul* na čelu senata, ki je bil sestavljen iz *edilov*, *cenzorjev*, *pretorjev*, *kvestorjev*, *triumvirów* in *ljudskih tribunov*. Isto velja tudi za čas Glareanovega bivanja v Parizu v letih 1517 do 1522; tu je imel v podobnem privatnem kolegiju kakih 30 študentov, svojih rojakov, s katerimi je izpričano predeloval Cezarja, Livija in Homerja. Prav o Homerju je tu dopolnjeval svojo vednost pri enem redkih Grkov, ki

so delovali zunaj Italije, Joannesu Laskarisu (1445—1535), prijatelju Guillaumea Budéja in enem pobudnikov za razmah renesanse v Franciji. Toda Glarean se je v začetku leta 1522 vrnil v Basel, odprl nov penzionat, prirejal javna predavanja, „da bi jezil sofiste“, kot je dejal, vendar ni bil nastavljen na univerzi. Zaradi verskih nemirov se je isti čas kot Erazem leta 1529 umaknil v Freiburg, kjer je do smrti 1563 dociral kot profesor za poezijo. Tu je pridno publiciral komentarje k celi vrsti latinskih klasikov, pisal dela iz glasbene teorije, popravil in izdal latinski prevod Dionizija Halikarnaškega in natisnil svoje pripombe k Batrahomiomahiji, ki jo je bil prevedel v latinske verze njegov prijatelj Joachim Mynsigner.

S Homerjem in njegovimi pesnitvami je združen dobršen del evropske kulturne zgodovine. Njeno posebno poglavje je recepcija Homerja v dobi humanizma⁴. Znano je, da zahodnoevropski srednji vek ni znal grško, in Homer je bil praktično popolna neznanka. Dante ga še ni poznal, temveč je njegovo veličino bolj slutil. Petrarca si je že preskrbel grški izvod Homerja, a ne on ne Boccaccio ga nista mogla brati; da bi se informirala, kaj pravzaprav stoji v Homerju, sta pobudila nastanek prvega latinskega proznega prevoda, ki pa je bil predvsem zelo netočen in pisan v slabi latinščini. Ko se začno redki izbranci v Italiji na prelomu 14. in 15. stoletja v Firencah učiti grščine s pomočjo grških učiteljev, se kar sam od sebe zastavi cilj, da bi posredovali omikanemu svetu zaklade grške književnosti v latinskih prevodih. V ospredju zanimanja sta v florentinskem krogu sicer Platon in Aristoteles, toda že zaradi veljave, ki jo uživa Homer pri antičnih avtoritetah, se pozornost usmerja tudi nanj. Misel, da bi bilo mogoče sicer slabi prvi poskus prevoda z bliščem in veličastjem izraza in vseh sredstev poetične umetnosti povzdigniti in tako zdestilirati poetičnega Homerja v latinščini, je k sreči propadla. Za prevode v vezani besedi se je zdelo, da je na razpolago kratko malo nedosegljiv vzor, Vergilij, in vsakdo, kdor se je nameraval lotiti takega zares heroičnega poskusa — preleti Homerja v latinske heksametre — se je moral opreti nanj. Le da se pri tem pač ni bilo mogoče ogniti stvarno utemeljenim pomanjkljivostim vseh metričnih prevodov. Verz ima svoje zahteve in zaradi metruma se hitro zgodi, da ni mogoče povsem zajeti vsebine izvirnika, posebno v času, ko sta epski slog diktirala tako občudovana vzornika kot Vergilij in Ovidij, ki nanju res spominjajo tudi najbolj uspeli poetični prevodi posameznih spevov ali odlomkov, kar jih je v tem času nastalo (Carlo Marsuppini, Orazio Romano, Janus Pannonius, Angelo Poliziano). Eden največjih epikov italijanskega quattrocenta, Basinio da Parma, je npr. odgovoril na poziv papeža Nikolaja V., ki si je vroče želel dobiti metrični prevod Homerja: tudi ko bi imel genialni pesniški dar Vergilijev, „convertere nunquam / experiar magni memorabile carmen Homeri“, kajti „pleraque si veritas, videan-

⁴ Za naslednje prim. predvsem G. Finsler, *Homer in der Neuzeit von Dante bis Goethe*, Leipzig 1912, in G. Voigt, *Die Wiederbelebung des classischen Altertums*, Berlin ²1893.

tur rustica vel non / digna satis"⁵. Te misli spominjajo na splošno razširjeno mnenje antike, da namreč „facilius esse Herculi clavam quam Homero versum subripere“⁶.

Prozni prevod se ždi v časih, ko je treba izvirnik pravzaprav šele spoznati, kot prvi korak primernejša pot, in čeprav segajo poskusi proznih prevodov od svobodne adaptacije do kar se da zvestega prelaganja, gre pri tem vendar v izgubo velik, najbrž celo bistven del izvirnika, njegova pesniška faktura. Kje je muzikalnost in mogočni, razgibani ritmični tok in valovanje Homerjevih heksametrov, plastičnost in čutna nazornost njegovega jezikovnega izraza, pesniška dikcija in besedna magija, bogastvo aliteracij in neposnemljivost homerskih kompozitov in ukrasnih pridevkov, vsa bogatija sinonimov in pomenskih nians? Kako se bo slišal v prozi pesniški besedni red ali stereotipno ponavljanje celih verznihi partij in delov verza, katalogno kopičenje imen in privzdignjenost premogovornih krilatih besed? Že prvi slogovno ambiciozni poskus proznega polatinjenja Homerja (Lionardo Bruni), ki prinaša tri govore treh homerskih junakov iz 9. speva Iliade, se je odpovedal epitetom, ker da pristajajo pesniku, ne pa tudi govorniku (= proznemu piscu), odvečno kopičenje besed pa da bi okrnilo dostojanstvenost in dalo besedilu nekak nadih otročjosti. Leta 1488 je izšel v Brescii prvi prozni latinski prevod celotnega Homerja (Lorenzo Valla je prevedel prvih 16 spevov Iliade, ostalo sta naredila Francesco Aretino in Raffaello da Volterra), ki pa je deloma prost povzetek vsebine, saj izpušča epitete in široke uvode govorov, deloma pa je čisto korekten prevod, pri čemer ni viden kak trden prevajalski princip. Šele naš rojak Koprčan Andreas Divus⁷ je 1537 objavil v Benetkah strogo dobeseden prozni — in res tudi prozaičen prevod, v katerem po Gantarjevih besedah⁸ ni ostala več „sled sence zarje“ Homerjeve gloriije. Velikokrat so ga ponatiskovali zaradi uporabnosti v študijske namene, saj je tekst členjen strogo po verzih izvirnika. Zelo dolgo, vse do srede 17. stoletja, pa se je obdržal, ker so ga deloma popravljenega ponatiskovali Nemci in Nizozemci.

Severno od Alp, v Nemčiji in Švici, je bilo ukvarjanje s Homerjem od 1500 naprej kar živahno⁹, vendar omejeno na redke izbrance. Erazem je priporočal lektiro Homerja, Reuchlin, prvi Nemec, ki je po dolгих stoletjih spet znal grško, je dolgo iskal izvirnik in se menda poskusil tudi v prevajanju nekoj odlomkov. Navdušenju za Homerja med študirajočo mladino so se postavljale po robu hude težave, saj ni bilo praktično nikakršnih pomagal, predizobrazba pa je bila močno

⁵ Basinio, *Poesie liriche*, ed. F. Ferri, Torino 1925, gl. Varia XX, 54ss.

⁶ Donatus, *Vita Verg.* 46 (Hardie).

⁷ G. Babuder, *Di alcuni Istriani cultori delle lettere classiche del 1400 in poi, ed in particolare dell' Iliade di Andrea Divo Giustinopolitano*, v: *Atti dell'I. R. Ginnasio superiore di Capodistria*, 1865.

⁸ K. Gantar, *Andreas Divus iz Kopra — prevajalec Homerja*, v: *Zgodovinski časopis* 24 (1970), 274.

⁹ G. Finsler, *op. cit.* 377—380.

pomanjkljiva. Še Melanchthon tarna 1531 nad tem, da je Homer slej ko prej ubog prosjak, berač.

V takih razmerah torej je nastal Glareanov prevod. Kam natančno je treba locirati in kdaj datirati njegov nastanek, se ne da trdno določiti, saj je Glarean s študenti bral Homerja vsaj že od 1514 naprej v Baslu, Parizu in spet Baslu. Da je nastal za potrebe Glareanovega akademskega pouka, se zdi precej samoumevno, saj je prvi korak po logiki stvari pač najprej kar najbolj natančen dobeseden prevod. Tudi Glareanov tekst se strogo drži členitve po verzih v izvorniku, prizadeva si biti kar se da zvest in natančen, To prizadevanje gre tako daleč, da se noče izneveriti izvorniku tudi v besednem redu, temveč se ga drži, če le gre. Celo kako Homerjevo tmezo ohrani (npr. že I, 25: superbam insuper orationem dixit, z varianto I, 379: superbumque insuper sermonem protulit), čeprav se tmezam sicer izogiblje bolj kot Divov prevod. Vztraja tudi pri hiperbatih, ravna torej tako, da bi lahko bralec za njim ali z njegovo pomočjo kar najlažje našel določeno besedo v verzu izvornika. Tako imamo pred seboj pravzaprav nekak latinski interlinearni prevod. Večjih odnikov od izvornika ni, prav tako tudi ne hujših jezikovnih nekorektnosti, smiselnih napak je zaradi le nekaj (prim. čudno latinsko konstrukcijo za grški μέλλω in infinitiv vsaj na dveh mestih: II, 36 ea ratiocinantem in animo, quae non perficere futurus erat, kjer je v izvorniku infinitiv v pasivu, ali II, 39 facere enim magis futurus erat doloresque luctusque. Na drugih mestih Glarean ne uporablja tega čudnega opisa s part. fut. in inf., temveč μέλλειν opiše z velle ali podobno). Očitno je, da gre za Glareanov sprotni prevod. To dokazujejo tudi nekatera mesta, kjer se ponavljajo stereotipni odlomki, npr. I, 15—17. 22—25 in I, 374—379, ki so na drugem mestu prevedeni z drugačno izbiro besed¹⁰. Imena so v prevodu seveda striktno latinizirana, Ahajci so zmeraj Graeci, Zevs je Iupiter itd. V rokopisnem tekstu prevoda je tu in tam izpuščenih nekaj verzov, vendar gre to očitno na rovaš kopista, saj je npr. izpustil verze I, 371—374 zaradi enakega konca verza v v. 370 in 373 (late iaculantis Apollinis). Pri homerskih epitutih Glarean ni dosleden. Včasih kak prav nazoren pridevek prevede z bledim latinskim pridevnikom (I,17 fortes εὐκνήμιδες; I, 429 formosa foemina — ἐύζωνος γυνή; I, 426 firma domus — χαλκοβατὲς δῶ; IV, 206 aliquis iaculatus percussit — τις ἔβαλεν τόξω εἰ εἰδῶς, medtem ko je pri I,440 segal po klasičnem versutus za πολὺμητις). Spet kdaj drugič si pomaga z opisom (I, 264 diis aequiparandus — ἀντίθεος; late iaculans — ἐκηβόλος ali ἐκατηβόλος; I,369 pluchris genis — καλλιπάρης; I,420 celeriter means — ὠκύπορος; IV,202 ex Trica equos pascente — Τρικῆς ἐξ ἵπποβότοιο; VIII,1 Aurora croceam induta vestem — Ἥως κροκόπεπλος; I,439

¹⁰ I, 374—379: Aureo cum sceptro et precatus est omnes Graecos / Atridas vero maxime duos duces populorum. / Hic alii quidem benigne faverunt Graeci / Venerarique sacerdotem et splendida suscipere redemptionis praemia / Sed non Atridae Agamemoni placuit in animo / Sed contumeliose dimisit superbumque insuper sermonem intulit — prim. s tem v dodatku citirano partijo I, 1—25.

navis mare sulcans — ποντοπόρος, torej bolj slikovito). Razmeroma malo je latinskih kompozitivov ali skovank, npr. klasični suaviloquus. Sem ter tja pripiše prevajalec pri kaki besedi tudi sinonim, npr. IV, 194: Troianorum aut Lyciorum, illi quidem gloria, nobis vero luctus / dolor, kot možno varianto. Delovni značaj prevoda je razviden npr. iz dejstva, da stereotipni konec verza, ki pride neposredno za prvim mestom, kjer nastopi stereotip, kar izpusti (npr. IV, 194, ki smo ga pravkar citirali, nato pa IV, 207 samo: Troianorum aut Lyciorum . . .).

V dozdajšnji literaturi ni ničesar znanega o tem, da bi bil Glarean kdaj prevajal Homerja¹¹. Ali je prevedel celo Iliado, tudi zdaj še ne vemo; tekst se, kot rečeno, abruptno konča z VIII, 26, in to na desni strani lista, zadnja leva stran (fol. 74v) ljubljanskega rokopisa je prazna; vendar kaže kustoda na fol. 74r, da prepisovalec svojega dela ni končal, temveč da se je prevod nadaljeval. Glarean pa je bil očitno predober grecist in latinist, da bi bil svoj prevod kdaj namenil za objavo: služil naj bi bil pač samo kot pomagalo študentom.

Kako pa je prišel rokopis v Ljubljano? Zvezan je skupaj s še tremi tiski iz let 1518, 1526 in 1531 v en zvezek; med temi tiski je tudi Aristofanov Plutos z vzporednim latinskim prevodom in prevod Hesiodovih Erga Nicolaja della Valle¹². Vse okoliščine govore za to, da je bila ta knjiga nekoč last ljubljanskega šolnika Lenarta Budine (1500—1573), ki je v mladih letih deloval kot scholae praefectus v Aargauu in kot tiskarski korektor pri znamenitem tiskarju Frobeniu v Baslu. Ohranil se je del njegove privatne knjižnice, katere okrnjeni današnji sestav izpričuje njegov interes za grške klasike. O njem vemo, da je imel rokopis Aristofanovega Pluta iz 14. stoletja, pa tudi sam si je iz Odiseje (22,8—19) za svojo rabo ob neki priliki prevedel nekaj verzov v prozno latinščino¹³.

Za poskušnjo naj navedem prvih 25 verzov prvega speva po Glareanu:

Iram dic dea Pelide Achillis

Perniciosam quae infinitos Graecis labores intulit

Multas vero generosas animas Plutoni ante fatalem horam misit

Heroum, ipsos vero distractiones fecit canibus

¹¹ Poleg del, navedenih v op. 3, prim še Catalogus translationum et commentariorum: Mediaeval and Renaissance Latin Translations and Commentaries II, edd. P. O. Kristeller & F. E. Cranz, Washington D. C., 1971, 343s.; Neue deutsche Biographie VI, Berlin 1964, 425s.

¹² Aristophanes, Plutus, Norimbergae, Petreius, 1531 (s paralelnim latinskim prevodom Thomasa Venatorija); L. Bayfius, Annotationum in L. Vestis ff. de auro et argento seu de re vestiaria, Basileae, Bebelius, 1526; Hesiodi Ascreai Opera et dies Nicolao Valla interprete, Basileae, Io. Frobenius, 1518.

¹³ O njem prim. P. Simoniti, Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja, Ljubljana 1979, 114—118, in tam navedeno literaturo. Prav tam v op. 11 na str. 116 popravi napačni podatek, češ da obsega Glareanov prevod le celotnih 6 prvih spevov in začetek sedmega.

- 5 Volucribusque omnibus. Iovis autem perficiebatur voluntas
 Ex quo certe primum dissiderunt litigantes
 Atridesque rex viroꝝ et divus Achilles.
 Quis porro ipsos deorum lite commisit pugnare?
 Latonae et Iovis filius, ille enim regi iratus
- 10 Pestem per exercitum commovit malam, peribant autem milites
 Propterea quod Chrysen indigne affecit sacerdotem
 Atrides. Ille enim venit celeres ad naves Graecorum
 Redempturusque filiam ferensque ingentia redemptionis praemia
 Coronam tenens in manibus late iaculantis Apollinis
- 15 Aureo cum sceptro et suppliciter rogavit omnes Graecos
 Atridasque maxime duos duces militum.
 Atrideaeque et alii fortes Graeci,
 Vobis quidem dii [dent] coelestes domos habentes
 expugnare Priami urbem, foeliciter vero domum redire.
- 20 Filiam autem mihi date charam, haec vero redemptionis dona
 suscipite
 Venerantes Iovi filium late iaculantem Apollinem.
 Tum vero alii omnes quidem cum favore annuerunt Graeci
 Venerarique sacerdotem et splendida accipere redemptionis praemia
 Sed non Atridae Agamemnoni placuit in animo,
- 25 Sed male dimisit superbam insuper orationem dixit [eqs].

ZUSAMMENFASSUNG

P. Simoniti: GLAREANS LATEINISCHE PROSAUEBERSETZUNG DER ILIAS

In der Narodna in univerzitetna knjižnica (National und Universitätsbibliothek) Ljubljana wird unter der Signatur Ms. 197 eine handschriftliche Prosaübersetzung der ersten sieben Gesänge der Ilias aufbewahrt, die mit dem 26. Vers des achten Gesanges abrupt endet. Die Titelseite des Manuskripts, das drei Drucken aus den Jahren 1518, 1526 und 1531 beigegeben ist, besagt, dass die Übersetzung vom bekannten Schweizer Humanisten Heinrich Loriti Glareanus (1488—1563) stammt; die Abschrift entstand wohl dank einem sonst unbekanntem Magister Georgius Sparbrot, der sich 1515 an der Universität Basel immatrikulierte. Glarean dürfte die Übersetzung, die unseres Wissens völlig unbekannt ist, während seiner Tätigkeit in Basel 1514—1517 und wieder 1522—1529 verfertigt haben, als er mit seinen Schülern eine Reihe von lateinischen Klassikern interpretierte, Griechisch lehrte und mit den Studenten nachweislich von den Griechen auch Homer las. Der erhaltene Teil der Prosaübersetzung folgt dem Original versgetreu und bemüht sich, es möglichst wörtlich wiederzugeben. Die Qualität der Übersetzung schwankt; sie wurde von Glarean wohl auch nicht für eine Drucklegung bestimmt, sondern sollte im Rahmen seines akademischen Unterrichts als Hilfsmittel dienen. Abschliessend wird kurz darauf hingewiesen, dass die Handschrift durch den in der Schweiz ausgebildeten, in Frobens Offizin tätigen Laibacher Leonhard Budina (1500—1573) nach Ljubljana gelangte.